

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Irena Uhlík

**JEZIČNE IGRE I VJEŽBE ZA PREDŠKOLSKU DJECU S POTEŠKOĆAMA U
GOVORNO-JEZIČNOM RAZVOJU**

ZAVRŠNI RAD

Slavonski Brod, 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

JEZIČNE IGRE I VJEŽBE ZA PREDŠKOLSKU DJECU S POTEŠKOĆAMA U
GOVORNO-JEZIČNOM RAZVOJU

ZAVRŠNI RAD

Predmet: Jezične igre

Mentor: doc.dr.sc. Irena Krumes

Student: ime i prezime studentice: Irena Uhlik

Matični broj: 2401997305088

Slavonski Brod, 2018.

SAŽETAK

Mogućnost komuniciranja jedna je od onih čovjekovih sposobnosti koja ga razlikuje od svih drugih živih bića na Zemlji. Jezik je sustav simbola i pravila kojima se ti simboli povezuju u veće cjeline dok govor predstavlja sredstvo kojim se jezične cjeline prenose. Istraživanja su dokazala kako svako četvrto dijete ima neku od jezično-govornih poteškoća. Jezični poremećaj smatra se poremećajem usvajanja, razumijevanja ili izražavanja govornog ili pisanog jezika. Okolina ima veliki utjecaj na razvoj govora kod male djece, i zato je uloga obitelji i predškolskih ustanova da kroz vježbe oblikuju i usmjeravaju razvoj jezično govornih sposobnosti djeteta. Igra je djetetovo najprirodnije okruženje u kojem najlakše i najbrže uči i zato se jezično-govorni razvoj može najjednostavnije poticati upravo kroz igru. Jezične igre su sve one igre kojima je izražajno sredstvo jezik u svim svojim pojavnostima cilj im je razviti komunikacijske vještine i poboljšati izgovor te proširiti vokabular.

Ključne riječi: jezik, govor, govorne poteškoće, vježbe, igra

SUMMARY

The ability to communicate is one of the human's capabilities which makes him unlike any other living being on Earth. The language is a system of symbols and rules according to which these symbols are linked into bigger units while speech represents the medium that carries language units. The research shows that every fourth child has one of linguistic-speech difficulties. Linguistic disorder is considered a disorder of the adoption, understanding or expression of spoken or written language. The environment has a great influence on the development of small children's speech, and therefore the role of family and preschool institutions is to shape and direct the development of the child's linguistic-speech skills through exercises. The game is child's most natural environment and the form of life in which it is easiest and fastest to learn, and therefore the linguistic-speech development can be simply stimulated through that game. Linguistic games are all the games that use the expression of language in all their appearances, and they aim to develop communication skills, improve pronunciation and expand vocabulary.

Keywords: language, speech, speech difficulties, exercises, game

SADRŽAJ

1. UVOD	2
2. JEZIK I GOVOR.....	3
2.1. Što je jezik, a što govor?.....	3
2.2. Razvoj govora i jezika.....	4
2.1.1. Prvi glasovi.....	5
2.1.2. Prve riječi.....	6
2.1.3. Prve rečenice.....	7
2.1.4. Govor kao odrasli	8
3. POTEŠKOĆE U GOVORNO- JEZIČNOM RAZVOJU.....	10
3.1. Kako dijelimo poteškoće u govorno-jezičnom razvoju?.....	10
3.1.1. Podjela prema prof.sc. Marti Ljubešić.....	10
3.1.1.1. Poremećaji psihogene etiologije	10
3.1.1.2. Poremećaj sociogene etiologije.....	11
3.1.1.3. Poremećaji neurogene etiologije.....	11
3.1.1.4. Posebne jezične teškoće.....	11
3.1.2. Podjela prema prof.dr.log. Nadi Benc Štuka.....	12
3.1.2.1. Usporen jezično govorni razvoj.....	12
3.1.2.2. Nerazvijen govor.....	13
3.1.2.3. Posebne jezične teškoće.....	13
3.1.3. Podjela prema dr. sc. Meleni Likierman i Valerie Muter.....	13
3.1.3.1. Nerazvijeni govor.....	13
3.1.3.2. Mucanje.....	14
3.1.3.3. Specifični jezični poremećaji.....	14
3.2. Najčešće govorno-jezične poteškoće.....	14
3.2.1. Artikulacijski poremećaji.....	15
3.2.2. Poremećaji tečnosti govora.....	17
3.2.3. Dječja govorna apraksija.....	18
3.3. Poteškoće u čitanju-disleksija.....	18

4. KAKO RODITELJI I ODGOJITELJI MOGU UTJECATI NA RAZVOJ GOVORA?....	20
4.1. Utjecaj medija.....	20
4.1.1. Utjecaj televizije.....	21
4.1.2. Utjecaj računala i pametnih telefona.....	22
4.2. Kako pripomoći pravilnom govorno-jezičnom razvoju.....	22
5. JEZIČNE IGRE.....	24
5.1. Jezične igre za poticanje slušne osviještenosti.....	25
5.2. Jezične igre za bogaćenje rječnika.....	27
5.3. Jezične igre za poticanje govornoga izražavanja.....	29
5.4. Jezične igre za djecu s artikulacijskim poremećajima.....	30
5.4.1. Vježbe za sigmatizam.....	30
5.4.2. Vježbe za lombdacizam.....	32
5.4.3. Vježbe za rotacizam.....	33
6. ZAKLJUČAK.....	34
7. LITERATURA.....	35

1. UVOD

Mogućnost komuniciranja jedna je od onih čovjekovih sposobnosti koja ga razlikuje od svih drugih živih bića na Zemlji. Komunicirajući osobe utječu jedna na drugu na mentalnoj razini, tj. razmjenjuju obavijesti koje izražavaju, mijenjaju i oblikuju njihovu svijest i ponašanje.

Jezik bi mogli najjednostavnije definirati kao sposobnost izražavanja i društvenoga komuniciranja pomoću artikuliranoga sustava verbalnih znakova. To podrazumijeva zajedničku fonetsku, leksičku, morfološku i sintaktičku osnovu. Jezik je osnova mentalnog života i proces mišljenja čovjeka kao pojedinca i određuje njegovu društvenu pripadnost. Komunikacija je temelj i potporni stup usvajanja jezika i razvoja govora, a iz perspektive djeteta jedan od osnovnih elemenata kognitivnoga i socio-emocionalnoga razvoja, a kroz iskazana obilježja rane komunikacije dobijemo informacije o ukupnom mentalnom razvoju i profilu djeteta. Istraživanja su dokazala kako svako četvrto dijete ima određenih poteškoća u govoru ili komunikaciji. To uvelike limitira njegov intelektualni i emocionalni razvoj kao što je djetetovo uključivanje u svijet komuniciranja, a samim tim ukupnu socijalizaciju djeteta. Za zdrav razvoj govora ključna je prvenstveno uloga roditelja i obitelji. Zbog ubrzanoga načina života u današnje vrijeme obitelji provode sve manje vremena zajedno. Djeca za računalom, televizijom i internetom provode veći dio dana. Riječ je o jednostranoj komunikaciji u kojoj je dijete pasivno ne zahtijeva njegove jezične i govorne sposobnosti i one su samim tim zapostavljene i ne razvijaju se. Kako bi se djetetov govor pravilno razvijao, potrebno je vrijeme u kojemu će roditelji razgovarati s djecom, slušati ih kako govore i uočavati nepravilnosti u djedovom izražavanju. Iz ovog procesa aktivno trebaju biti uključene i predškolske ustanove čiji je uostalom i jedan od prvenstvenih zadataka zdrav i potpun intelektualno-emocionalni razvoj djeteta. U svrhu razvoja komunikacijskih sposobnosti postoje i razne jezično-govorne vježbe. Igra je djetetovo najprirodnije okruženje i oblik života u kojem najlakše i najbrže uči. Zato se jezično govorni razvoj može najjednostavnije poticati kroz igru i to od najranije dobi djeteta. Način razvoja jezično-govornih sposobnosti temelj je kognitivnog, emocionalno-intelektualnog razvoja djeteta i osnova za njegovo uključivanje u društvo, pa samim tim poticanje tog razvoja predstavlja jedan od ključnih zadataka obitelji i predškolskih odgojnih ustanova. Potrebe brige o razvoju komunikacijskih sposobnosti djeteta razlog je zbog kog sam izabrala ovu temu i smatram je vrlo važnom, pa i presudnom u ukupnom razvoju djece predškolske dobi.

2. JEZIK I GOVOR

2.1. Što je jezik, a što govor?

Iako su govor i jezik poprilično povezani, oni nisu istoznačnice. Među prvim osobama koja je upozorila na razliku između jezika i govora bio je švicarski lingvist F. de Saussure koji smatra kako je govor jezik u upotrebi, a sam jezik da je u prvom redu socijalna tvorevina koja postoji i izvan pojedinca i njegove individualne upotrebe. (Stančević prema Saussureu; 1994)

Poznati hrvatski akademik, jezikoslovac, fonetičar i retoričar Ivo Škarić definirao je kako je govor optimalna zvučna ljudska komunikacija oblikovana ritmom rečenica, riječi i slogova. Dakle, govor je komunikacija i u njoj se razmjenjuje sve što nosi informacije: misli, činjenice, osjećaje, htijenja, maštanja i kreacije. Govoru je svojstveno da bude lak, primjeren čovjeku i razlogu njegova komuniciranja.

Jezik je sustav simbola i pravila kojima se ti simboli povezuju u veće cjeline. Govor je sredstvo kojim se jezične cjeline prenose, proizvodnja zvukova koji prenose jezične simbole. Jezični simboli mogu biti preneseni i na druge načine. U znakovnim jezicima kojima se služe gluhe i nagluhe osobe jezični se simboli prenose pokretom te mimikom lica. U tom je smislu jezik odvojiv od govora kao njegove realizacije i ta je dva pojma potrebno razlikovati, posebno kada je riječ o dječjem razvoju. Razvoj jezika drugačiji je proces od razvoja govora, a problemi koji se javljaju pri razvoju jezika ostavljaju različite posljedice od problema razvoja govora. (Kraljević; 2015)

Jezik je jedna od osnovnih čovjekovih integrativnih sposobnosti koja ga razlikuje od svih drugih bića, istovremeno povezan sa svakom ljudskom aktivnošću, tako da razvoj jezika bitno utječe na razvoj brojnih drugih čovjekovih sposobnosti. On ispunjava čovjekov život i simbolički zbog snažne veze mišljenja i govora. (Peti-Stantić i Velički; 2008)

Jezik se shvaća kao sposobnost svojstvena ljudima da se, u svakoj jezičnoj zajednici, sporazumijevaju (komuniciraju) pomoću sustava glasovnih znakova kakvi su konkretni prirodni ljudski jezici, a pritom se pokreće složena tjelesna djelatnost, uz nužnu pretpostavku da jezični znakovi imaju (i) simbolička svojstva te da postoje genetički specijalizirani moždani centri koji tom djelatnošću upravljaju.

(<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=29130>)

Govor je sustav verbalnih i neverbalnih znakova koji imaju značenje i koji se koriste u komunikaciji te ima značajnu ulogu u procesima mišljenja. Velik dio mišljenja odvija se u riječima i rečenicama. Neki psiholozi pretpostavljaju da nema misli bez govora, odnosno tihog ili unutarnjeg govora, koji se očituje u malim pokretima govornog aparata. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=22886>)

Dr. sc. Mira Peteh (2018) navodi neke od glavnih značajki govora te kaže kako je govor:

1. proizvod glasova i glasovnih kombinacija
2. sredstvo usmenog kazivanja, izražava želje, misli i osjećaja
3. sredstvo obavješćivanja, suosjećanja i utjecaja
4. sredstvo stjecanja znanja o ljudima i svijetu
5. sredstvo komunikacije, oruđe mišljenja, asocijacija i sl.

Govor, kao optimalan i najučinkovitiji način primanja i prenošenja informacija, predstavlja fizičko (motoričko/akustičko) ostvarenje jezično kodirane poruke. Sposobnost govora odnosi se na izgovor glasova koji čine naše riječi. Tijekom usvajanja govora, izgovor se razvija od jednostavnijih glasova prema složenijima. (<http://www.centar-logos.hr/jezik-i-govor-u-cemu-je-razlika/>)

2.2. Razvoj govora i jezika

Dijete kroz govor i jezik komunicira sa vanjskim svijetom, pokušava izraziti svoje osjećaje i potrebe, povezati se s drugima. Razvoj djetetova govora počinje još prije njegova rođenja. Dijete još u majčinoj utrobi sluša njen glas, te nakon rođenja razlikuje njen glas od glasa drugih žena. Također, više voli slušati ljudski glas od neljudskih. Sve je to početak shvaćanja jezika i temelj za govor i komunikaciju.

2.1.1. Prvi glasovi

U svojim prvim danima i tjednima dijete uglavnom radi jednostavne radnje: plače, spava, zijeva, podriguje. Roditelji često misle kako je u tom razdoblju djetetu potrebna samo njega, no dijete već od prvog dana počinje učiti od njih. Važno je još od najranije dobi komunicirati i razgovarati s njim jer ono prepoznaje fine pojedinosti u glasu i uživa u slušanju. Dijete već u

trećem ili četvrtom mjesecu počinje s glasanjem. U početku to su jednostavni slogovi koji nastaju kada dijete leži na leđima te mu se jezik prirodno naslanja na mekši dio nepca. Tako nastaje prvo glasanje koji se uglavnom sastoji od glasova k i g. Od četvrtoga do šestoga mjeseca dijete širi svoj kapacitet glasova, sve češće eksperimentira s ustima, jezikom i grlom te tako stvara nove glasove i testira svoje mogućnosti. U drugoj polovini prve godine gugutanje se pretvara u brbljanje, odnosno počinje slagati samoglasnike i suglasnike u duži niz, počinju izgovarati suglasnike p, b, t, d, m, n. Roditelji često to brbljanje povezuju s prvim riječima, ono u ovom razdoblju to je samo glasanje bez značenja. Oko 9 mjeseca dijete će pokušati oponašati vaše riječi no neće ih znati povezati s njihovim značenjem. Umjesto riječi koristit će geste i mimiku kako bi objasnilo što želi, npr. pružiti ruku prema igrački i gledati u osobu koje mu je može dati. (Apel i Masterson; 2004)

Prvo glasanje djeteta je plač kojim ono iskazuje neugode osjećaje i svoje potrebe. Vrlo rano počinje reagirati na ljudski glas, počinje gugutati kada mu se izravno obraća, a najviše voli slušati glasove majke i oca. S napunjenom 3 mjeseca dijete izgovara svoje prve nečiste samoglasnike i suglasnike, sluša i gleda osobu koja mu govori i oponaša glasove. Sa 6 mjeseci gugutanje pretvara u glasovnu igru, slaže nizove slogova (da-da, pa-pa) te više kako bi privukao pozornost. (Vasta; 2015)

Kod urednoga jezičnog razvoja dijete svoja raspoloženja izražava glasanjem, smijanjem i plakanjem, sluša glasove i druge zvukove. Ono odgovara smijehom na ugodne glasove, plače na ljute i neugodne. Počinje imitirati glasove odraslih nakon šestog mjeseca, razumije geste, izraze lica i promijene u tonu glasa. Simptomi koji upućuju na usporeni razvoj govora su izostajanje reakcije na poznati glas, ne reagira na jake zvukove, ne smije se glasno, nakon šestog mjeseca ne imitira glasove odraslih te ne pokazuje nikakvu reakciju na poznati glas. (Andrešić, Benc Štuka; 2010)

2.1.2. Prve riječi

Okolo prvoga rođendana dijete počinje davati značenje glasovima koje izgovara, odnosno počinje izgovarati svoje prve riječi. Većina djetetovih prvih riječi su imenice, tj. imena njima poznatih osoba i predmeta. Pojavljuju se i jednostavni glagoli kao „ići“ i „vidi“ te opisni pridjevi kao „lijepo“ i „vruće“. Jedna od najranije izgovorenih riječi je „ne“. Na to koje će njihove prve riječi biti utječe njihova glasovna struktura. Većina djece prije počinju izgovarati

glasove p, b, n, m nego glasove g, s, č, r, č. Djeca su društvena bića i od najranijeg djetinjstva osjećaju potrebu za komuniciranjem i upotrebljavanjem jezika u svrhu druženja. Ona i prije izgovora prvih riječi komuniciraju mimikom lica i gestama, a u ovoj dobi u tu svrhu počinju koristiti riječi. Sada ako žele neki predmet umjesto pokazivanja i gledanja koriste riječi, tako ako žele da im netko dohvati igračku usmjerit će pogled prema njoj i reći „igračka“. (Apel i Masterson; 2004)

Dijete s napunjenom jednom godinom počinje prvi put izgovarati svoje prve riječi sa značenjem, oponaša riječi i glasove koje čuje. Ono razumije kada mu se govori i može razumjeti i obavljati jednostavne naredbe. O sebi govori u trećem licu, zna imenovati članove obitelji, najdraže igračke ili hranu. Zna puno više riječi nego što koristi u govoru, uglavnom koristi pokazne zamjenice, rabi negaciju i zna imenovati dijelove tijela. (Vasta; 2015)

Kod urednoga jezičnog razvoja dijete nakon prve godine reagira na svoje ime, govori od 5 do 20 riječi koje su uglavnom imenice, odgovara na pitanje „Što je to?“, pokazuje što želi, protestira s negacijama te često ponavlja riječi i fraze kao „daj piti“, „pa-pa“, „daj još“. Prvi simptomi usporenoga razvoja koji se pojavljuju u ovoj dobi su da dijete ne razumje jednostavne riječi i fraze te ih ni ne govori, ne razumije negaciju, ne govori najmanje pet riječi i ne razumije jednostavne upute i jednostavna pitanja. (Andrešić, Benc Štuka; 2010)

2.1.3. Prva rečenica

Oko drugog rođendana dijete počinje spajati dvije riječi te tako stvara svoju prvu rečenicu. Njihovo poznavanje riječi i rječnik se proširuje, tako da u razdoblju svoje prve rečenice dijete imaju rječnik u rasponu od 30 do 50 riječi, a s navršenom trećom godinom djeca se služe sa više od tisuću riječi. U ovom razdoblju dijete širi i vrstu riječi koje poznaje, pa tako dolaze novi pridjevi kao što su zgodan, brz, bolestan, glagolima izražavaju osjećaje sa želim i trebam te sofisticirani glagoli kao što su mislim, sanjam, pitam i znam. Počinju upotrebljavati i riječi koje se odnose na pojam broja. Nakon spajanja prve rečenice pojavljuju se i prvi gramatički oblici. Dječje prve rečenice djeluju pomalo čudno jer riječi nisu poredane po pravilnom redoslijedu. Često se koriste intonacijom i mijenjanjem tona kako bi promijenili značenje rečenice, tako rečenica „Tata otišao“ može označiti da je tata otišao, no promjenom intonacije ona postaje upita rečenica, „Tata otišao“, čime želi pitati je li tata otišao. Oko trećeg

rođendana dijete počinje pričati priče tako da će pričati dvije do tri rečenice s istom temom. Često redosljed događanja neće biti dobro posložen, ali dijete shvaća da te radnje zajedno predstavljaju doživljenu situaciju. Tako će dijete ispričati rečenice „Igrali smo se“, „Jeli smo tortu“ i „Plesali smo“ i time misliti na rođendan na kojemu je bilo. Tijekom djetetove druge godine života izgovor je poprilično loš te ga malo ljudi razumije. U trećoj i četvrtoj godini izgovor napreduje toliko da postaje razumljiv za svakoga. Stručnjaci smatraju kako je trogodišnjaka moguće razumjeti oko 75%, a četverogodišnjaka čak 90%. Većini djece u tom razdoblju lakše je izgovarati t, d, p, b, m, n, v, a teže k, g, s, z, š, ž, č, ć, dž, đ, r, l. (Apel i Masterson; 2004)

Do treće godine dijete nauči ispravno izgovarati sve samoglasnike i oko 15 suglasnika, a do kraja treće godine ono će poznavati od 250 do 500 riječi. O sebi počinje govoriti u prvom licu, rabi glagole za budućnost, prošlost i sadašnjost, upotrebljava pridjeve i negaciju. Dijete slaže do 4 riječi u rečenici i počinje pričati kratke priče, često u igri priča samo sa sobom i često postavlja pitanje „Zašto?“. U razdoblju od tri do četiri godine dijete prvi put počinje primjećivati greške u govoru drugih. Najčešća odstupanja događaju se kod glasova c, z, s, r, l, š, ž, č, ć, đ, dž, nepravilno upotrebljava pridjeve te odstupanje u zamjeni glasova. U tom razdoblju dijete već zna reći svoje ime, prezime, dob, može razgovarati o ljudima i predmetima koji nisu prisutni. (Vasta; 2015)

Ukoliko se radi o urednom jezično-govornom razvoju, dijete u dobi od dvije do tri godine koristi rečenice koje se sastoje od dvije do tri riječi. Postavlja jednostavna pitanja i zna odgovoriti na pitanja tko, gdje i što. U tom razdoblju, dijete već koristi prošlo i buduće vrijeme i odnose u, na, ispod, gore. Voli slušati kratke priče, listati slikovnice i zna imenovati slike. Pažnju privlači riječima i zna izražavati emocije. Ukoliko dijete ne odgovara na jednostavna pitanja niti ih postavlja, govor mu je nerazumljiv čak i poznatim osobama, ne koristi jednostavne rečenice te ne voli slušati priče i pjesmice, riječ je o simptomima usporenog razvoja. Dijete staro tri do četiri godine koristi rečenice od 3-4 riječi, znaju koristiti zamjenice, povezano govore o stvarima koje su se dogodile. Zna reći svoje ime, godine i spol, prepoznaje osnovne boje, prilagođava govor kad razgovara s mlađima od sebe i može slušati priče do 10 minuta. Kod djece usporenog jezično-govornog razvoja rječnik je znatno siromašniji, ne mogu izgovoriti većinu glasova, okolina ga ne razumije i nema interakcije s drugom djecom. (Andrešić, Benc Štuka; 2010)

2.1.4. Govor kao odrasli

Dijete nakon četvrtog rođendana je jako dobro ovladalo jezikom, njihov govor jako je sličan govoru odraslih u odnosu na kompleksnost rečeničnih struktura i načine ophođenja s drugima. Djetetov rječnik se nastavlja širiti. Tijekom četvrte i pete godine počinje produbljivati neke od govorno-jezičnih vještina te ovladavati novima. Rečenice počinju sadržavati više od jednog glagola te je struktura prilično raznovrsna i kompleksna. Djetetov izgovor u dobi od pet godina približava se obrasloj razini. Postaje potpuno razgovijetan i precizan. Još ne može potpuno ispravno izgovoriti glas r, ali ovladao je ostalim teškim glasovima kao što su s, z, š, ž, i č. (Apel i Masterson; 2004)

U tom razdoblju dijete u pričama počinje pokazivati uzročno-posljedične veze u iskustvima koje je više puta proživjelo. Kako bi dijete i dalje razvijalo svoj govor potrebna mu je dobra komunikacija s roditeljima i odgojiteljima. Potrebno je motivirati i poticati dijete na razgovor, biti ispravan uzor u izgovoru glasova i strukturi rečenice, svakodnevno pričati o zbivanjima. Ako se s djetetom neprestano radi ono će s većom lakoćom ovladati komunikacijskim vještinama. (Apel i Masterson; 2004)

Dijete u dobi od pet godina ispravno govori sve glasove, rečenica je potpuna i zastupa sve vrste riječi. Neprestano zapitkuje o značenju riječi, razumije redoslijed događaja, priča duže priče i smišlja šale koje prepričava. Ono uživa u čitanju knjiga i slikovnica i traži da mu se čita. Do šeste godine dijete nauči uspješno koristi sve vrste rečenica, ima ispravan izgovor i gramatički se ispravno služi govorom. U toj dobi prvi inicira razgovor, uživa u pričanju i voli sudjelovati u grupnim razgovorima. (Vasta; 2015)

Vokabular se obogaćuje cijeli život no najintenzivnije se razvija u predškolskoj dobi. Ukoliko je vokabular ispravno razvijen, petogodišnjak zna više od tisuću riječi i do navršene šeste godine broj riječi se dupla. Upotrebljava sve vrste riječi, služi se tvorbom riječi i govori u proširenim rečenicama. Kada je riječ o nedovoljno razvijenom govoru, njegov vokabular je upola manji i ono često nepravilno koristi jezična sredstva. (Posokhova; 2010)

Dijete od pete do sedme godine života priča duge priče, odgovara adekvatno na pitanja koliko i kako, pita za značenje riječi, koristi rečenice od 4 do 7 riječi. Oko šeste godine izgovor svih glasova je pravilan i koristi složene rečenice sa svim vrstama riječi gramatički pravilno.

Razumije pojmove vremena poput: jutro, večer, jučer, sutra te prepoznaje i imenuje geometrijske oblike. Povezuje pisanu riječ s govorom i zna napisati svoje ime. Ukoliko je riječ o usporenom razvoju, problemi koji se pojavljuju su mali fond riječi, česte gramatičke pogreške, izostavljanje glasova, ne prepoznaje boje, ne sjeća se važnih događaja i ne može ih ispričati. (Andrešić, Benc Štuka; 2010)

Najčešće govorne pogreške koje se događaju u petoj godini života su da dijete ne usklađuje ispravno riječi u rečenici, teškoće u konstrukciji rečenice, govor je često intonacijski neispravan te im je teško uskladiti glasnoću govora s okolinom. U tom razdoblju primjećuju greške u govoru drugih ali ne mogu primijetiti greške u vlastitom govoru. U šestoj godini fonemska percepcija nije još u potpunosti razvijena. Pojavljuje se i prva zainteresiranost za pisanu riječ gdje se pojavljuje problem ne razlikovanja lijeve i desne strane te slova pišu zrcalno i pokušavaju čitati zdesna na lijevo. (Posokhova; 2010)

3. POTEŠKOĆE U GOVORNO- JEZIČNOM RAZVOJU

Kako bi postala dio zajednice i imala mogućnost komunicirati s okolinom, djeca moraju ovladati jezikom svoje okoline. Većina djece vrlo brzo i spretno usvajaju govorne vještine no dio djece dolazi do prepreke i taj put ne ide uobičajenim tempom. U takvim slučajevima riječ je o jezičnim poremećajima. Jezični poremećaj smatra se poremećajem usvajanja, razumijevanja ili izražavanja govornoga ili pisanoga jezika. Osim problema u komunikaciji, mogu se pojaviti i problemi s dugotrajnim ili kratkotrajnim pamćenjem.

3.1. Kako dijelimo poremećaje u govorno-jezičnom razvoju?

Autori imaju različita mišljenja o podjeli teškoća u govorno-jezičnom razvoju. U ovom dijelu rada teškoće su podijeljene prema prof. dr. sc. Marti Ljubešić, prof. log. Nade Benc Štuka te dr.sc. Heleni Likierman i dr.sc. Valerie Muter.

3.1.1. Podjela prema prof. dr. sc. Marti Ljubešić

Jezični poremećaji češći su u predškolskoj dobi nego u školskoj što govori o važnosti uloge odgojitelja kod ranog primjećivanja i djelovanja. Zato je važna odgojiteljeva stručnost, dobro poznavanje razvoja djetetova govora te suradnja sa stručnim suradnicima. Poremećaje u govoru imaju različite uzročnike, a dijelimo ih na: poremećaje psihogene, sociogene, neurogene etiologije te neutvrđenih uzroka. (Ljubešić; 1997)

3.1.1.1. Poremećaji psihogene etiologije

Poremećaji psihogene etiologije povezani su sa interakcijom s okolinom, odnosno poremećaji koji su uvjetovani emocionalno ili bihevioralno. Oni se javljaju u dva osnovna oblika, kada je usvajanje jezika usporeno ili promijenjeno i kada je dijete usvojilo jezik, ali ga pravilno ne rabi. Ukoliko je komunikacija između djeteta i roditelja loša i nekvalitetna, dolazi do poremećaja te je nužna stručna pomoć. Na djetetov govor ne utječe samo izravna komunikacija roditelja sa djetetom, nego i govor roditelja s drugim ljudima i međusobno, odnosno govor kojega dijete sluša. Ukoliko roditelji pozitivno odgovaraju na djetetove zahtjeve izražene gestama ili glasanjem, dijete neće imati potrebu za govorom. U takvim

situacijama, potrebna je pomoć stručnjaka koji će raditi s djetetom ali i s roditeljima. (Ljubešić; 1997)

3.1.1.2. Poremećaji sociogene etiologije

Poremećaj sociogene etiologije javljaju se kao posljedica nedostatka prilika za učenjem i nedovoljnoj uključenosti okoline. Zaostajanje u jezičnom razvoju može se povezati sa veličinom obitelji, obrazovanjem roditelja, socijalnom i ekonomskom statusu obitelji itd. Ukoliko se djetetove poteškoće na vrijeme dijagnosticiraju te mu se pruži stručna pomoć, rad s takvim djetetom daje brze i dobre učinke. U današnje vrijeme pojavljuje se oblik nedostatnog jezičnog razvoja kod djece izbjeglica zbog nepovoljnih dvojezičnih uvjeta što se povezuje s odgojnom zapuštenosti. (Ljubešić; 1997)

3.1.1.3. Poremećaji neurogene etiologije

Poremećaji neurogene etiologije su oni kod kojih su teškoće usvajanja jezičnog sustava i govora uzrokovana ozljedama središnjega živčanog sustava malog djeteta. Do takvih ozljeda moglo je doći još u prenatalnom, perinatalnom i postnatalnom razdoblju do djetetove desete godine života. Često se javlja kod teških i rizičnih trudnoća, poteškoća pri porodu, kod nedovoljne težine novorođenčadi... Disfazija je poremećaj govora i jezika u kome je razumijevanje govora i govorno jezička razvijenost djeteta ispod njegovog mentalnog i kronološkog uzrasta. U ranim mjesecima djeca s disfazijom plaču više i češće od vršnjaka, slabije jedu i ne spavaju dovoljno, imaju slabiji imunitet te se pojavljuje i poremećaj svijesti. Disfaziju možemo podijeliti na urođenu, razvojnu, primarnu te sekundarnu. (Ljubešić; 1997)

3.1.1.4. Posebne jezične teškoće

Poremećaji neutvrđenih uzroka pojavljuju se kod djece koja se skladno razvijaju u svim područjima razvoja (sluh, motorički, emocionalno, socijalno, kognitivno) no pojavljuju se poteškoće u jezičnom razvoju. Iako uzrok nije vidljiv, nema poremećaja bez uzroka te se stoga takvi poremećaji zovu „posebne jezične teškoće“. Poremećaji mogu varirati od vrlo zahtjevnih i težih oblika do jednostavnijih i lakših. Lakše poteškoće se često prvi put primjećuju tek u školsko doba, a javljaju se kod teškog usvajanja novih znanja te otežanog učenja čitanja i pisanja. (Ljubešić; 1997)

Posebne jezične teškoće mogu se primijetiti vrlo rano, sa zakašnjelom prvom riječi djeteta i nemogućnosti sastavljanja prvih rečenica. Odgojitelji mogu prepoznati posebne jezične teškoće u razgovoru s djecom. Takva djeca pasivnija su i lakše povodljiva u razgovoru, teško se uključuju u razgovore te ne mogu uspješno kontrolirati tijek razgovora. Kod takvih poteškoća nužna je pomoć logopeda koji za svako dijete pravi individualni program ovisno o njegovim potrebama. On poznaje redosljed kojim se jezik spontano razvija te zajedno s roditeljima postaje posrednik pomoći kojeg dijete usvaja jezik. Osnova za pozitivan ishod je dobra dijagnostika. Dva osnovna oblika rada su preoblikovanje i proširivanje iskaza koji se najčešće isprepliću. (Ljubešić; 1997)

3.1.2. Podjela prema prof. dr.log. Nade Benc Štuka

Dijete koje ima normalan jezično-govorni razvoj samo slušajući govor svoje okoline postupno usvaja gramatička pravila i u dobi od tri godine trebalo bi biti u mogućnosti služiti se gramatički ispravnim rečenicama. Ukoliko postoji zaostajanje u jezično govornom razvoju, mogu se razlikovati neki tipovi teškoće: usporeno jezično-govorni razvoj, nerazvijen govor, posebne jezične teškoće. (Andrešić, Benc Štuka; 2010)

3.1.2.1. Usporeni jezično-govorni razvoj

Dijete s usporenim jezično-govornim razvojem progovara kasnije i govori manje od svojih vršnjaka, koristi kraće rečenice, nepravilan redosljed riječi u rečenici, izmjenjuje mjesta slogovima u rečenici, pojavljuju se greške u izgovoru i ima teškoće u razumijevanju pitanja ili uputa. Ponekad su moguće smetnje pažnje i teškoće u razvoju motorike te teškoće u usvajanju čitanja i pisanja. (Andrešić, Benc Štuka; 2010)

3.1.2.2. Nerazvijen govor

Nerazvijen govor je oblik teškoće u kojem se javlja odsustvo govora ili slabo i siromašno rječničko i gramatičko izražavanje. To je najteži oblik poremećaja jezično-govornog razvoja i u blažim slučajevima dijete ima naznake želje za komunikacijom uz otežano sporazumijevanje s okolinom, no u najtežim slučajevima ne govori i ne razumije tuđi govor i može ga se zapaziti vrlo rano. (Andrešić, Benc Štuka; 2010)

3.1.2.3. Posebne jezične teškoće

Posebne jezične teškoće odnose se na djecu čije su jezične vještine siromašne u odnosu na dob djeteta i njegov neverbalne sposobnosti te im je nepoznat uzrok. Dijete kasnije progovara, ima siromašan i ograničen rječnik te kod njega ne postoji organsko oštećenje, oštećenje sluha ili teški emocionalni poremećaj. Takve teškoće se mogu odraziti i na proces usvajanja čitanja te dovesti do pojave disleksije. (Andrešić, Benc Štuka; 2010)

3.1.3. Podjela prema dr. sc. Heleni Likierman i dr. sc. Valerie Muter

Svladavanje jezika jedna je od najvažnijih zadataka predškolskog djeteta. Roditelji imaju važnu ulogu u njegovom govorno-jezičnom razvoju, njihov je zadatak proširivati i preoblikovati djetetove rečenice, davati mu povratne informacije i postavljati pitanja, slušati dijete i pomoći mu kod učenja teških pojmova. Čak i ako roditelji slijede sve upute mogu se pojaviti jezični poremećaji koje autorice Heleni Likierman i Valerie Muter (2007) dijele na: nerazgovijetan govor, mucanje, specifične jezične poremećaje.

3.1.3.1. Nerazgovijetan govor

Nerazgovijetan govor naziva se fonološkim poremećajem i uključuje teškoće u izgovoru pojedinih glasova, zamjena glasova, izostavljanje dijela ili završetka rečenice. Iako je njihov govor nerazumljiv za druge, djeca s takvom teškoćom mogu dobro razumjeti i složiti rečenice te ih uznemirava kad se ne mogu jasno izraziti a imaju mnogo toga za reći. Važno je na vrijeme zatražiti logopedsku pomoć koji će s djetetom provoditi redovne govorne vježbe. Važno je obratiti pozornosti i na djetetovu pismenost jer djeca s takvim problemom često u školskoj dobi imaju teškoća u pisanju. (Likierman i Muter; 2007)

3.1.3.2. Mucanje

Mucanje je uzastopno ponavljanje riječi ili glasova, oko 5 posto djece muca u nekoj fazi razvoja. Često djeca između druge i pete godine ponavljaju riječi, oklijevaju ili zamuckuju dok izgovaraju riječi. Važno je pratiti njihov govor i ukoliko to traje dulje od nekoliko tjedana potrebno se posavjetovati sa stručnom osobom. Statistički podatci pokazuju kako će četvero od petero djece koje mucaju ispraviti govor i u tinejdžerskoj dobi tečno govoriti. Iako se roditelji često krive kako su oni krivi za djetetovo mucanje, kako nisu imali dovoljno vremena za njega to nije točno jer mucanje ima genetsku osnovu. (Likierman i Muter; 2007)

3.1.3.3. Specifični jezični poremećaj

Istraživanja su pokazala kako 6-7 posto predškolske djece zaostaje u govorno-jezičnom razvoju a polovica te djece ima poteškoća i u nekom drugom području. Ukoliko se isključe djeca koja imaju probleme vezane uz sluh, 1-2 posto djece imaju „čisti“ jezični poremećaj. Najčešće teškoće su teškoće u razumijevanju i upotrebi jezika, u spajanju riječi u rečenice, teškoće izražavanja i pravilnim izgovorom glasa. Svako dijete koje ima specifičan jezični poremećaj mora biti promatrano kao pojedinac i mora se stvoriti individualni program za njega. (Likierman i Muter; 2007)

3.2. Najčešće poteškoće u govoru

Govor je vrlo složen oblik ponašanja čovjeka i razvija se usvajanjem jezika njegove govorne okoline. Razvoj govora, jezika i komunikacije započinje od samog rođenja te se u vrlo ranoj dobi mogu primijetiti poteškoće. Najčešća tri poremećaja koja se pojavljuju su: artikulacijski poremećaji, odnosno poremećaji izgovora glasova, poremećaj tečnosti govora i dječja govorna apraksija.

3.2.1. Artikulacijski poremećaji

Pojam „poremećaj izgovora“ obuhvaća takva odstupanja u kojima dijete, u dobi kada već treba dobro izgovarati određene glasove, zbog različitih razloga, ne može standardno za materinji jezik izgovarati neki ili neke od tih glasova, međusobno ih miješa ili sasvim izostavlja, nepravilno izgovara slogove i cijele riječi, dok mu je rječnik dovoljno bogat, a i sam jezik je gramatički pravilan. (Apel i Masterson; 2004:167-22)

Prema Škariću (1987) poremećaji izgovora spadaju u skupinu dislalija. Ona obuhvaća neispravan izgovor koji se može ispoljiti kao izostavljanje nekog glasa iz istog izgovornog sustava, ili pak njegov iskrivljeni govor.

Artikulacijski poremećaji, odnosno poremećaji izgovora glasova, poremećaji su motoričke izvedbe pojedinog glasa. Glas se može izostaviti, zamijeniti drugim ili nepravilno producirati tijekom govora. Najčešći poremećaji izgovora glasova su sigmatizam, a slijede ga rotacizam i lambdacizam. Artikulacijski poremećaj može se javiti kao izolirana teškoća ili može biti praćen nekom drugom teškoćom (primjerice, fonološkim poremećajem), može biti poremećen izgovor jednog ili više glasova. (Kraljević Kuvać; 2015)

Sigmatizam se odnosi na teškoće u izgovoru glasova s, z, c, š, ž, č, ć, dž, đ, a ponekad kod mlađe djece može doći do izostavljanja slova samo u nekim glasovnim kombinacijama. Tako će dijete izgovoriti rečenicu „Mama pava“ te izostaviti slovo s, dok u rečenici „Ja sam“ će ga izgovoriti ili zamijeniti drugim slovom, npr. „Ja tam“. Dijete stavlja vršak jezika među zube pri izgovoru spomenutih glasova te su glasovi nečisti, mutni, blago umekšani. Teško je procijeniti radi li se o prolaznom odstupanju ili onome koji može oštetiti govor za cijeli život te je najbolje, ukoliko se primijeti odstupanje potražiti logopedski savjet. (Škarić;1987)

Rotacizam se odnosi na poremećaj izgovora glasa r, lako se prepoznaje i uočava i javljaju se u tri oblika: izostavljanje, zamjena i iskrivljeni izgovor. Izostavljeno r je normalno kod djece do dvije i pol godine, djeca uz slovo r produžuju vokal uz njega ili povećavaju napetost. Zamijene glasa r je normalna zamjena u razvoju govora, ako potraje i nakon djetetove treće godine potrebno je potražiti logopedsku pomoć. Iskrivljeni izgovor glasa r može se lako zadržati cijeli živo jer umjesto da treperi cijeli vršak jezika jedna se strana oslanja na alveole a samo drugi treperi. (Škarić; 1987)

Lambdacizam podrazumijeva neispravan izgovor glasova l i lj te je uglavnom ograničen na dječju dob. Dijete u dobi od tri godine usvaja glas l i njime zamjenjuje glas lj sve do njegove četvrte godine. Većina djece uspješno ovlada izgovorom no postoji jednostrani izgovor kad se samo jedna strana jezika osloni na nepce, a druga je spuštena, ukoliko je uz to prisutna i jaka napetost i obezvučavanje teškoća postaje uočljiva i zahtjevan za ispravljanje. (Škarić; 1987)

Dob	Glasovi
1 – 2	a, o, e, p, b
2 – 3	i, u, f, v, t, d, n, nj, m, k, g, h, j
3;6 – 4;6	s, z, c, š, ž, l, lj
4;6 – 5	č, ć, dž, đ, r

Tablica 1. Prikaz uobičajene pojave glasova s obzirom na dob djece (Kuvač Kraljević, godina)

Po statističkim podacima 25% predškolske djece i 10% učenika osnovnih razreda imaju odstupanja u izgovoru. Uzroci mogu biti različite veće ili manje nepravilnosti u anatomske građi govornih organa, slabo razvijeni fonemski sluh, loš uzor roditelja ili kad dijete uči istovremeno dva jezika. (Apel i Masterson; 2004)

Roditelji mogu spriječiti poremećaj izgovora djeteta tako da će osigurati njegovo psihofizičko zdravlje. Prirodno dojenje bebe je jedan od najvažnijih uvjeta ispravnog formiranja kostiju i mišića lica i bebinih govornih organa, važno je voditi računa o higijeni zubi i kvaliteti ishrane, važno je riješiti se štetnih navika kao što su sisanje prsta, griženje usne, uvježbavati fonematski sluh te biti ispravan uzor. (Posokhova; 1999)

3.2.2. Poremećaji tečnosti govora

Tečan je govor onaj koji se ostvaruje kontinuirano, prema zakonitostima fonetskog vezivanja glasova, određenom ritmu, visini, naglasku ili melodiji određenog jezika. Netečan govor karakterizira povećan broj oklijevanja, zastoja, stanki i ispravljanja. Nije svaka netečnost nužno zabrinjavajuća. Poremećaji tečnosti govora dijele se na:

1. mucanje: prekid tijeka govora prisilnim ponavljanjem, produljenjem određenih glasova i oklijevanjem ili nemogućnošću započinjanja određenih riječi, to je vrlo složen fenomen koji se manifestira na govornom, psihološkom, tjelesnom i socijalnom području.
2. brzopletost: najistaknutije karakteristike su velika i često neujednačena brzina govora, govor dodatno se ubrzava kada govornik govori u dužim rečenicama, jezične teškoće vidljive na području semantike, fonologije i pragmatike. (Kraljević Kuvać; 2015)

Prema Apelu (2004), mucanje je poremećaj tečnosti, tempa, ritma govora koji se ispoljava u nevoljnim grčevima mišića lica i nevoljni pokreti tijela, a grčeve izazivaju nevoljan prekid tečnosti govornog procesa – višekratno ponavljane ili napeto izgovaranje slogova i glasova, prisilne stanke usred riječi ili iznenadni prekid govora. Mucanje je najsloženiji i najdugotrajniji poremećaj, statistički podatci pokazuju kako 1% odraslih osoba i 2-3% djece mucaju. Iako većina roditelja smatra kako se mucanje pojavilo iznenada (npr. kada je dijete doživjelo neki šok), mucanje se nikad ne pojavljuje samo od sebe. Snažnim pokretačem uzrokom mucanja može biti dugotrajna psihotraumatska situacija u okolini, nasljedna sklonost, naglo oslabljenje organizma...

Kako bi roditelji spriječili govorna zapinjanja u djece, moraju prije svega pravilno organizirati i uskladiti dječje ponašanje i razvoj govora. Potrebno je dijete odgajati u uvjetima harmonične, mirne, staložene atmosfere, bez velikih sukoba, jer takvi uvjeti podupiru normalan psihički razvoj. Poželjno je stvaranje čvrste djetetove rutine, pružiti djetetu tečan, jasan, gramatički ispravan govor te pružiti djetetu dovoljno pažnje. (Posokhova;1999)

3.2.3. Dječja govorna apraksija

Dječja govorna apraksija je komunikacijski poremećaj koji utječe na sustav motoričkog planiranja govora. Dijete točno zna što želi reći, ali dolazi do poteškoće na putu između mozga i mišića koji su zaduženi za oblikovanje određenih glasova, to je motorički govorni poremećaj koji se očituje teškoćama izgovaranja glasova, slogova i riječi, pri čemu te teškoće nisu posljedica motoričkih teškoća ili paralize. (Kraljević Kuvać; 2015)

Djeci s takvim poremećajem dijagnoza se obično postavlja između druge i treće godine života. Neka istraživanja su pokazala kako se poteškoće mogu utvrditi i puno ranije, simptomi u ranoj dobi djeteta su: ne brbljanje u dojenačkoj dobi, korištenje samo nekih glasova, kašnjenje s pojavom prvih riječi, poteškoće u kombiniranju različitih glasova, poteškoće s hranjenjem. U starijoj dobi pojavljuju se simptomi kao što su: nesustavne greške u izgovoru koji nisu uzrokovani nezrelošću, razumijevanje je mnogo bolje od ekspresije, poteškoća u ponavljanju za nekim, ali je ipak takav govor razumljiviji od spontanog govora, napetost kad pokušavaju izgovoriti određene glasove, više poteškoća kod izgovora duljih riječi ili fraza, nego što to ima kod kraćih cjelina. (<http://www.ranaintervencija.org>)

3.2.4. Poteškoće u čitanju-disleksija

Riječ disleksija nastala je od grčke riječi “dys” (što znači slab, loš, neprimjeren) i riječi “lexis” (jezik, riječ). Disleksija je, prema definiciji Orton Dyslexia Society, jedna od nekoliko teškoća u učenju. To je jezično utemeljen poremećaj konstitucijskog podrijetla koji obilježavaju teškoće u kodiranju pojedinih riječi, a koje obično odražavaju nedostatne sposobnosti fonološke obrade. Oko 20 % učenika ima poteškoća s učenjem čitanja, smatra se kako je glavni uzrok nesposobnost dešifriranja riječi.

Specifične teškoće u čitanju i problemi kod svih zadataka vezanih uz čitanje zovu se disleksija. Ona se pojavljuje i ukoliko dijete ima sasvim normalnu, ponekad i iznadprosječne inteligenciju te nije posljedica nedovoljno razvijenih predčitačkih sposobnosti. Nekada se smatralo kako je disleksija poremećaj vida, no današnja istraživanja su dovela do zaključka kako je problem u obradi slušnih i vidnih podataka, u fazi u kojoj je nužno provesti glasovnu reprezentaciju elemenata pisane riječi. (Čudina- Obradović; 2003)

I disleksična djeca usvajaju čitanje na isti način kao i ostala djeca, samo u svom usporenom razvoju. Zaostaci u predčitačkim vještinama javljaju se u najranijoj dobi. Dijete od dvije godine pokazuje zaostatke u govoru, rečenice su mu kratke i jednostavnije. Trogodišnjaci ne prepoznaju rime i teško uče pjesmice u rimi i imaju siromašniji rječnik. U četvrtoj i petoj godini izražena je teškoća u pamćenju imena i učenja napamet. Šestogodišnje dijete izbjegava sve igre sa slovima, teško uči pjesmice i tekst napamet, većinom ih prepričava svojim riječima. (Čudina- Obradović; 2003)

Prema Veri Čudini-Obradović (2004), postoje 7 tipova poteškoća u čitanju:

1. tip: niska opća inteligencija
2. tip: niska verbalna inteligencija
3. tip: slaba glasovna osjetljivost kombinirana sa slabim kratkoročnim pamćenjem riječi i sporošću u dosjećanju
4. tip: slaba glasovna osjetljivost kombinirana sa sporošću u dosjećanju
5. tip: slaba glasovna osjetljivost sa slabim kratkoročnim pamćenjem riječi i nedostatnim rječnikom
6. tip: slaba glasovna osjetljivost sa slabim kratkoročnim pamćenjem riječi i problemima prostorne orijentacija
7. tip: normalna glasovna osjetljivost, ali s poteškoćama u svim jezičnim djelatnostima koje zahtijevaju brzo reagiranje i reagiranje u slijedu.

Profesorica logopedije Jadranka Bjelica govori o važnosti ranog otkrivanja simptoma disleksije kako bi se na vrijeme odredila prava terapija. Istraživanja su potvrdila kako je disleksija uglavnom genetski uvjetovana, na nju mogu utjecati različiti čimbenici iz okoline u prenatalnom, perinatalnom i postnatalnom razdoblju te može biti i stečena tijekom života kao posljedica traume u određenom području mozga. (<http://hud.hr/simptomi-u-predskolske-djece/>)

4. KAKO RODITELJI I ODGOJITELJI MOGU UTJECATI NA RAZVOJ GOVORA?

Najvažniju ulogu u djetetovu razvoju imaju roditelji te ih je potrebno savjetovati i uputiti na koji način razgovarati s djecom. Postoje jednostavne aktivnosti koje pomažu u razvijanju govora te ispravljanu poteškoća. Komunikacija između majke i djeteta od velike je važnosti u ranom djetinjstvu. Svakodnevno čitanje slikovnica na način da svaki predmet pokaže i imenuje ga poboljšava djetetov govorni razvoj. U počeku dijete samo sluša riječce i prati prst, no s vremenom ono počinje ponavljati i samo imenovati predmete.

Često zbog neznanja, djeci s jezičnim teškoćama u predškolskoj dobi okolina ne pridaje dovoljno pozornosti smatrajući kako će dijete poteškoću samo svladati „s vremenom“. Zanimajući rane znakove djetetu se ne pruža pomoć te se problem proteže sve do škole gdje se dijete suočava sa teškim učenjem čitanja i pisanja. Uz to djeca sa jezičnim teškoćama teže usvajaju nova znanja.

4.1. Utjecaj medija

U današnje vrijeme, djeci su u velikoj količini dostupni mediji kao što su televizija, računalne igrice te internet. Djeca se njima svakodnevno koriste, brzo svladavaju korištenje daljinskog upravljača, računala, modernih telefona, tableta... Zbog nedovoljno vremena i ubrzanog načina života, roditelji provode sve manje vremena s djecom, a djeca sve više vremena provode pred televizijom. (Apel i Masterson; 2004)

Psiholozi smatraju kako bi djeca ne bi smjela provoditi više od 30 minuta dnevno pred televizorom kako ne bi došlo do neželjenih poremećaja u ponašanju. Također važno je napomenuti kako se savjetuje da televizor treba biti udaljen barem metar i pol od mjesta s kojega se gleda. Uz televizor, sve veće ja prisutnost računala, pametnih telefona i video igara. U velikim količinama oni mogu dovesti do neželjenih posljedica kao što su pretilost, smanjena komunikacija s roditeljima i vršnjacima, nedostatak maštovitosti i probleme u koncentraciji. (Pašić; 2007)

4.1.1. Utjecaj televizije

Kvalitetan televizijski program za djecu može pružiti govorne uzore. Ukoliko se izabere sadržaj namijenjen djeci, kao što su Teletubbiesi ili Muppet Show, u kojima se upotrebljava govor primjeren djetetovoj dobi te u svakoj epizodi pruža djetetu zanimljive i nove informacije, dijete razvija svoj govor, uči nove riječi i uživa prepričavajući radnju crtića. Takvi crtici potiču dječju maštu i mogu biti poticaj za igru imitacije i stvaranju novih prijateljstava. (Apel i Masterson; 2004)

Usporedimo li dječje slikovnice i crtane filmove, slikovnice imaju jednostavne crteže i jarke boje, kratke riječi i jednostavne rečenice te su maštovite i imaju jednostavnu priču koja prati dječji uzrast, dok se današnji crtici ne prilagođavaju dječjoj brzini razumijevanja. U novim crtićima prizori se odvijaju velikom brzinom, prisutne su agresivne boje, buka i pucnjevi koji prate pokrete glavnog lika. Problem se javlja i u tome što djeca u dobi do osam godina ne mogu u potpunosti razdvojiti maštu od stvarnosti te sve što vide doslovno tumače. Televizija kod mlađe djece često stvara izmišljeni svijet, izaziva lažna sjećanja, uzrokuje probleme s pažnjom i koncentracijom, izaziva ravnodušnost i uči nasilju. Ipak, djetetu ne treba u potpunosti zabraniti gledanje crtića, bitno je grančiti što i koliko dijete gleda. Dijete nikad ne bi trebalo gledati televiziju rano ujutro, nakon sata za odlazak na spavanje, tijekom obroka. Savjetuje se da dijete nema televizor u svojoj sobi. (Laniado, Pietra; 2005)

Ako se djetetu u potpunosti zabrani gledanje televizije, ono gubi iskustvo razgovora o tome jer većina njegovih vršnjaka gleda i često razgovara o crtićima ili emisijama. Ukoliko se djetetu prikazuje kvalitetan sadržaj, televizija može biti poput ekvivalentne pokretne slikovnice te imati potencijal za dječji govorni razvoj. Istraživači su otkrili kako predugo gledanje televizije snižava djetetove jezične sposobnosti. Uzrok tome je što dijete manje vremena provodi u komunikaciji s roditeljima i vršnjacima, ali i zato što djeca gledaju sadržaje koje nisu primjereni njihovoj razini razumijevanja jezika. Kako bi izbjegli neželjene posljedice važno je biti aktivan i razuman upravitelj televizijskim navikama svog djeteta. (Apel i Masterson; 2004)

4.1.2. Utjecaj računala i pametnih telefona

Osim televizije, većina djece puno vremena provodi pred računalom i pametnim telefonima igrajući nekvalitetne i njima neprimjerene igrice koje loše utječu na djetetov emotivni i spoznajni razvoj, pa samim time se pojavljuju problemi i u jezičnom razvoju. Djeca mogu imati koristi od korištenja računala ukoliko im se pruže programi koji su u skladu s djetetovom razinom jezičnog razvoja. Postoji mnogo programa koji sadrže djetetu poznate priče prezentirane animacijom koju se može interaktivno istraživati. Tako dijete može povezivati dijelove priče u cjelinu ili ih povezivati sa slikama. S multimedijalnim računalnim programima predškolci imaju priliku istodobno povezati vizualne aspekte riječi s načinom izgovora. Istraživanja su pokazala kako, ukoliko se u obitelji sve informacije i interakcija obavljaju putem računala i pametnih telefona, a vrlo malo se čitaju knjige, djeca imaju znatno slabije razvijene jezične vještine. (Apel i Masterson; 2004)

Računalne igrice mogu imati pozitivan utjecaj na djecu jer one potiču misaone procese, potiču asocijativno mišljenje, oslobađaju emocije, poboljšavaju koordinaciju pokreta i mogu biti korisna pomagala u učenju. Ukoliko se djetetu dopusti igranje igrica koje sadrže puno nasilja one mogu izazvati nasilno ponašanje i ravnodušnost prema nasilju jer djeca ne doživljavaju likove na ekranu kao stvarne osobe. Kako ne bi došlo do neženjenih posljedica, potrebno je kontrolirati izbor dječjih igara, ograničiti vrijeme igranja, povremeno igrati s djecom... (Laniado, Pietra; 2005)

Roditeljski nadzor nad sadržajem i kvalitetom računalnih i telefonskih igrica, odabir onih igrica kojima djeca uče nove informacije, povezuju riječi i rečenice, znanje roditelja o medijima i njihovim utjecajima mogu pogodno utjecati na dječji govor.

4.2. Kako pripomoći pravilnom govorno-jezičnom razvoju?

Kao što smo dosad vidjeli, okolina ima veliki utjecaj na razvoj govora kod male djece. Djeca najviše vremena provode s roditeljima, ukućanima te u vrtiću s odgojiteljima. Ovdje se nalaze nekoliko savjeta profesorice logopedije Renate Rade (2003) za poticanje jezičnog razvoja koje mogu primjenjivati roditelji i odgojitelji s djecom koja imaju govorno-jezične poteškoće,

ali i s ostalom djecom.

1. Spontano dječje glasanje: mala djeca često se glasaju kako bi proizveli neki zvuk, ono uživa u stvaranju zvuka i igri. To spontano glasanje neće naškoditi njegovom govornom razvoju. Poželjno je dobro slušati djetetovo glasanje te mu se pridružiti u igri i stvaranju zvukova.
2. Neispravljanje ranog dječjeg govora: dječji rani govor smije biti nesavršen. Dijete uživa u razgovoru i pokušava komunicirati s odraslima. Ukoliko se neprestano ispravlja djetetov govor ono se povuče u sebe i prestaje govoriti jer smatra da nije dobro. Do djetetove četvrte godine nema potrebe za neprestanim ispravljanjem, važno je pružiti mu dobar govorni model te uvijek pokušati govoriti pravilno.
3. Posebna važnost ponavljanja: ponavljanje je važno za razvoj djetetovog govora. Ponavljanjem riječi dijete uči kako upotrijebiti riječ u različitim oblicima. Nije potrebno izgovarati jednu riječ više puta bez značenja, poželjno je spontano, kroz igru, razne aktivnosti poticati dijete da sluša i uči nove riječi.
4. Slušanje je temelj za učenje govora. Mala djeca imaju slabu koncentraciju te ih je potrebno usmjeravati i pridobiti njihovu pažnju. Djeci s usporenim govorno-jezičnim razvojem potrebno je govoriti sporije, pomoći im u razlikovanju šumova, zvukova, tonova te provjeravati njihovo razumijevanje.
5. Dječji govor potrebo je stalno poticati kako bi se razvijao. Dijete u mlađoj dobi puno vremena provode igrajući se te uživaju u igri. Potrebno je poticati djetetovu mašu te se igrati simboličkih igara u kojima dijete razvija kreativnost ali i govor. Poželjno je da i roditelj/odgojitelj sudjeluje u takvoj igri te uđe u „njihov svijet“.
6. Poželjno je s djecom slušati i oponašati zvukove. Važno je razvijati djetetovu slušnu pažnju i poticati stvaranje jasnijih slika o događajima koji uzrokuju zvukove. Važno je dijete upoznati s različitim zvukovima, provoditi vrijeme u prirodi te oponašati zvukove koje čuju.

5. Jezične igre

Svako dijete uživa u igri, ona je čovjekova prirodna aktivnost, važan dio djetinjstva i značajna je za djetetov cjelokupni razvoj. Pomoću igre dijete se druži s prijateljima a time uvježbava socijalne odnose, istražuje nove stvari, razvijaju kreativnost. U knjizi *Psihologija dječje igre* navode se neke od najpoznatijih definicija jezične igre:

- Igra je dobrovoljna aktivnost koja se provodi bez prisile, u cijelosti, s uživanjem ili očekivanja uživanja. (Klarin prema English i English; 1958)
- Igra uključuje samostalnu igru koja uključuje objekte, koja uključuje borbu i sukob, lokomotornu igru, konstruktivnu igru, sociodramsku igru, jezičnu igru i igru s pravilima. (Klarin prema Goncu i Gaskins; 2007)
- Igra je jedinstvena, njezina jedina svrha je ona sama- igra (Klarin prema Sturrock; 2011)

Jezične igre su sve one igre kojima je izražajno sredstvo jezik u svim svojim pojavnostima. Cilj takve igre je razviti komunikacijske vještine i poboljšati izgovor te proširiti vokabular. Djeca uče kroz igru te na taj način učenje je neosviješteno iako je trajno prisutno. (Peti-Stantić, Velički; 2008).

Dječja igra nosi pozitivnu emociju, potiče razvoj socijalnih vještina. Igra je urođena pa tako svako dijete, kao i odrasla osoba, u različitim životnim razdobljima ima potrebu za igrom. Sve što djeca iskustveno nauče upotrebljavajući što više osjetila, bolje će i dulje pamtiti. (Halačev 2016, 9:1)

Dječje su igre svjesna stvaralačka aktivnost tijekom koje se ostvaruje komunikacija između djeteta i stvarnosti koje ga okružuje. Kroz igru se, kao temeljnu aktivnost u njihovim prvim godinama života, razvijaju psihofizičke osobine ličnosti i odvija proces socijalizacije. (Peteh; 2018 95:1)

Razvojne igre su one igre koje potiču djetetov razvoj. Nije bitno je li riječ o razvoju fine motorike, govora, kreativnih sposobnosti i tako dalje. Igra što potiče razvoj bilo koje intelektualne ili fizičke vještine jest razvojna igra. (Posokhova; 2010. 13:11)

Razvojne igre možemo podijeliti kao (Posokhova; 2010.):

1. kupovne igre s uputama za korištenje (npr. kockice sa slovima);
2. napravljene kod kuće prema primjeru gotovih igračaka;
3. igre mašte koje podrazumijevaju druženja odraslog i djeteta (npr. lutkarske predstave);
4. kompleti koje je dijete samostalno skupilo za igru (npr. češeri, igračke, čaše...).

Prema Miri Peteh (2018) igre dijelimo na:

1. spontane: one igre u kojima nema posebnih pravila;
2. igre oponašanja: u kojima se oponaša neki predmeta, osoba, lik;
3. konstruktivne igre: one koje imaju cilj i prema tom cilju se planiraju pojedine aktivnosti;
4. simulacijske igre: igre u kojima se oponašaju neke životne pojave, procesi, ponašanja.

Pravila u igrama su važna jer ona već u najranijoj dobi djecu pripremaju za mnoge situacije s kojima će se susresti u životu, ona omogućuje djetetu uvježbavanje vještina i obrazaca koje će mu trebati u odrasloj dobi kroz neformalan način bez posebnog opterećenja. Prije svake igre, od velike je važnosti da voditelj igre djeci objasni pravila igre, za vrijeme igre poticati djecu i odgovarati na njegova pitanja te pohvaliti za uspješno obavljen zadatak. Osim toga, djeca u igri uče prepoznavati tuđe emocije i bolje verbalizirati i pokazati svoje želje i namjere. Najvažniji planovi razvoja koje dijete steče kroz igru su razvijanje govora, emocionalno-socijalnih vještina i kognitivne sposobnosti. (Halačev; 2016)

5.1. Jezične igre za poticanje slušne osviještenosti

Slušna percepcija podrazumijeva osviještenost o prisutnosti zvukova, slušno razlikovanje podrazumijeva sposobnost uočavanja razlike među zvukovima, a slušno prepoznavanje omogućuje razumijevanje riječi diferencijacijom zvukova. Razvoj slušne osjetljivosti neophodan je preduvjet za ovladavanje govorom, a u kasnijoj dobi i čitanja i pisanja. (Čudina-

Obradović, 2004)

Autorice Anita Peti-Stantić i Vladimira Velički (2003) te Ilona Posokhova (2008) donose neke od igara koje pomažu pri razvoju slušne osviještenosti:

1. Što smo čuli : riječ je o igri pogađanja u kojoj su igrači leđima okrenuti voditelju. Zadatak im je pažljivo slušati što voditelj radi. Voditelj uzima redom pripremljene predmete (zvončići, lopta, žlica, čaša i sl.) i njima proizvodi različite zvukove. Nakon svake radnje djeca pogađaju što je voditelj radio i odakle zvuk dolazi. Igra se može otežati tako da istovremeno zadajemo po dva zvuka. Djeca također mogu biti voditelji igre te samostalno ili u paru proizvoditi zvukove, dok ostala djeca pogađaju. Djeca vježbaju slušnu percepciju jer bi trebala dobro slušati i razlikovati zvukove koje čuju. (Peti-Stantić, i Velički; 2008)
2. Zvučna igra pamćenja: igra se priprema zajedno s djecom tako da unaprijed pripremljene sitne predmete poput riže, kamenčića stavimo u kutijice i to tako da u po dvije kutijice bude isti sadržaj. Kutijice je potrebno pomiješati. Zadatak je spojiti kutijice prema zvuku te sastaviti što više zvučnih parova. Ova igra pomaže pri razvoju slušne osviještenosti jer djeca slušaju različite slične zvukove i moraju naći razlike među njima. (Peti-Stantić, i Velički; 2008)
3. Tražimo parove: djeci treba podijeliti papiriće s nacrtanim životinjama. Svako dijete treba, hodajući po sobi, oponašati glasanje životinje koju je dobilo i tražiti svoj par. Preduvjet za provođenje ove igre je da djeca znaju oponašati životinje, odnosno da to uvijek bave prije početka igre. Ova igra im pomaže jer u buci moraju dobro prepoznati glasanje kako bi pronašao svoj par. (Peti-Stantić, i Velički; 2008)
4. Leti, leti: riječ je o poznatoj igri koja se igra tako da voditelj djeci kaže da trebaju lupkati prstima po stolu i govoriti zajedno s njim „Leti, leti...“. Na kraju rečenice imenuje se neki predmet, životinja ili slično. Ako imenovani predmet ili biće leti, prsti ruke ostaju podignuti u zraku, ako ne leti, ostaju na stolu. Djeca moraju dobro slušati i brzo razmišljati kako bi dali točan odgovor. (Peti-Stantić, i Velički; 2008)
5. Poigraj se, rimu složi: svi sjede u krugu tako da sva djeca vide jedna druge. Voditelj im objasni da će se poigrati riječima tako da će sastavljati pjesmice. Pjesmice mogu biti o bilo kojoj temi, a ne mora biti ni neka posebna tema. Važno je samo da se sjetite riječi koje se po zvuku slažu sa zadnjom riječi u stihu. Ako je riječ o mlađoj djeci, ne mora se tražiti potpuna rima, nego samo podudaranje zadnjeg glasa ili sličnosti po

zvuku. Djecu se tijekom igre može potaknuti tako da im se voditelj obraća kao pjesnicima. Ova igra pomaže pri razvoju slušne osviještenosti jer se razvija osjećaj za rimu. (Peti-Stantić, i Velički; 2008)

6. Tri medvjedića: voditelj čita djeci bajku „Zlatokosa i tri medvjedića“, izgovarajući različitim glasom rečenice koje medvjedi govore: najveći- dubok glas, malo manji- srednja visina i najmanji- visok glas. Dječji zadatak je prepoznati koji medvjed govori te rečenice sudeći po visini glasa. S obzirom da moraju dobro slušati i prepoznati visinu glasa, ova igra razvija vještine slušanja. (Posokhova; 2010)
7. Pokvareni telefon: Voditelj tiho izgovara riječi djetetu na uho, a ono treba ponoviti to što je čulo na uho drugog djeteta i tako redom. Dijete koje je na kraju reda izgovara riječ glasno. Ako je riječ pogrešna, svako dijete izgovori naglas riječ koju je čulo kako bi se utvrdilo tko je pogriješio. Ova igra razvija oštrinu sluha i sposobnost razlikovanja slušnih poruka. (Posokhova; 2010)
8. Nađi riječ: Voditelj zadaje djeci neki glas te izgovara kratke rečenice a dijete iz njih treba izdvojiti riječi u kojima čuje zadani glas. U svakoj rečenici u početku treba biti samo jedna riječ sa zadanim glasom, s vremenom broj riječi se povećava. Ova igra pomaže u razvoju slušne osviještenosti jer uči dijete da čuje glasove u riječima i slušno razlikuje zadnji glas. (Posokhova; 2010)

5.2. Jezične igre za bogaćenje rječnika

Prvi jezični uzori djeteta su roditelji, dijete dolazi u vrtić sa rječnikom koji je stečen u domu, u vrtiću ga svakodnevno razvija. Bogatiti dječji rječnik znači omogućiti dijete upoznavanje novih riječi i naučiti ih kako pravilo koristiti tu riječ. Za to je potrebno iskoristiti svakodnevne situacije, ovdje se nalaze neke igre koje u tome mogu pomoći. (Peteh; 2018)

Autorice Anita Peti-Stantić i Vladimira Velički (2003) te Ilona Posokhova (2008) donose neke od igara koje pomažu bogaćenju rječnika:

1. Slušaj i otkrij neobično: voditelj izgovara rečenice neobičnog, izokrenutog ili netočnog sadržaja koje su zbog toga smiješne. To su rečenice u kojima se smiješan efekt obično postiže zamjenom odnosa u rečenici ili povezivanjem nespojivih sastavnica. Djeca slušaju, otkrivaju što je neobično, izokrenuto ili netočno, a onda

pokušaju ispravno izgovoriti rečenicu. Npr. „Stol je na juhi“ ili „Pas mijauče“. Djeca ovom igrom mogu učiti nove riječi koje voditelj izgovara, igra se može prilagoditi aktualnim događanjima (npr. u vrijeme Božića koristiti rečenice kao što su: „Djeca kite jelku“) i razgovarati o novim riječima. (Peti-Stantić, i Velički; 2008)

2. Zamišljena loptica: djeca sjede u krugu. Zamišljena loptica baca se i hvata nekim simboličkim pokretima kojim se dogovorimo s djecom: pljeskom s usmjeravanjem ruku prema nekom suigraču ili usmjeravanjem pogleda prema nekom suigraču i istovremenim izgovaranjem njegova imena, prezimena ili tipična osobina djeteta. Igra je pogodna za nove grupe gdje se djeca još uvijek upoznaju jer na taj način djeca uče imena drugih. (Peti-Stantić, i Velički; 2008)
3. Tajanstveni predmet: voditelj donese u skupinu neki naizgled običan predmet (kamen ili slično), no ne pokazuje ga djeci. Predmet treba biti toliko malen da se može držati u ruci. Svi sjednu u krug i zatvore oči. Voditelj započne igru tako da kaže kako je to tajanstveni predmet koji je do nas došao na tajanstveni način. Zajedno će ispričati priču o tom predmetu- kakav je, čiji je bio prije nego što je došao do nas, odakle je došao, po čemu je neobičan, što ćemo s njim... Predmet se dodaje iz ruke u ruku, i to tako da onaj koji ga drži u ruci treba reći nešto o njemu. Nakon što svatko kaže ponešto o tajanstvenom predmetu mogu rad nastaviti na nekoliko načina, npr. crtati ili stvarati slikovnicu o neobičnom predmetu. Ovom igrom djeca bogate rječnik govoreći razne pridjeve koji opisuju predmet te slušajući što drugi govore o njemu. (Peti-Stantić, i Velički; 2008)
4. Igra sjena: za igru je potrebno pripremiti fotografije ili crteže životinja. Dobro je pripremiti i one na kojima je potpuno jasno o kojoj je životinji riječ, ali i takve koje prikazuju samo tipičan dio tijela ili tipične šare na tijelu tako da nije na prvi pogled bude jasno o kojoj je životinji riječ. Djecu se može podijeliti u parove. Svaki par izvlači jednu fotografiju ili crtež iz košare ili kutije, pokazuje je ostalima i imenuje životinju koja je prikazana. Dijete bogati rječnik učenjem novih životinja. (Peti-Stantić, i Velički; 2008)
5. Leti, skače, pliva, hoda: Voditelj moli djecu da pažljivo slušaju. Ako kaže nešto što je istinito i moguće u stvarnom životu koristeći glagole leti, skače, pliva ili hoda, dijete treba izvesti neku radnju (skočiti, pljesnuti...), ukoliko voditelj kaže nešto što nema smisla, djeca ne rade ništa. Npr. riba pliva (točno), mačka skače (točno), pas leti (netočno). Dijete bogati svoj rječnik glagolima i imenicama koje čuje. (Posokhova; 2010)

6. Tko trči?: Voditelj zadaje glagol kojima djeca trebaju pridobiti što veći broj imenica koje se uz njega smisljeno uklapaju. Npr. voditelj pita „Tko može trčati?“ a djeca odgovaraju: mačka, pas, dijete, mama... Ova igra obogaćuje vokabular jer djeca uče nove imenice i glagole. (Posokhova; 2010)
7. Kuharovo povrće: Voditelj predloži djetetu da sebe zamisli kao neko povrće, važno je da dijete zna kako to povrće izgleda. Dijete opisuje drugoj djeci kako to povrće izgleda i na kraju opisa kaže „Kuharu, pogodi tko sam!“ a druga djeca počinju pogađati. Ovom igrom djeca uče opisne pridjeve. (Posokhova; 2010)

5.3. Jezične igre za poticanje govornog izražavanja

Dobro razvijen logički smislen govor omogućuje djetetu da slobodno i aktivno komunicira s ljudima koji ga okružuju. Kako bi bilo sposobno pričati o nekoj temi, dijete treba biti u stanju razmišljati o njoj, odabirati činjenice, uočavati detalje, pamtit i događaje i uspostavljati uzročno-posljedične veze. U ovom dijelu nalazi se nekoliko igara autorica Anita Peti-Stantić i Vladimire Velički (2003) te Ilona Posokhova (2008) koje služe kao poticaj za djetetovo govorno izražavanje:

1. Fotografška priča: djeca odabiru ilustracije iz raznih časopisa i sastavljaju ih u mali foto-album. Trebalo bi odabrati različite ilustracije veličine stranice albuma. Dobro je imati što više ilustracija. Kasnije će djeca, na temelju tih slika, pričati svoje priče. Priča se može promijeniti ili zamijeniti ilustracija tako da se uvijek zbiva nešto novo. Ovom igrom dijete vježba sastavljanje rečenica uz pomoć zadanih slika. (Peti-Stantić, i Velički; 2008)
2. Čarobne stvari svuda oko nas: potrebno je s djecom doći do prozora ili izaći van, zatim promatrati oko sebe: vani, na ulici ima mnogo začaranih stvari. „Na velikom gradilištu stoji dizalica. Možda to i nije dizalica... Možda je to začarani konj... ili žirafa... Ako samo pogledamo oko sebe vidjet ćemo mnoštvo čarobnih stvari koje čekaju da ih otkrijemo i o njima izmislimo bajku.“ Uz ovu igru dijete razvija ještinu oblikovanja rečenice i vježba vještinu opisivanja. (Peti-Stantić, i Velički; 2008)

3. Zato što...: Voditelj izgovara prvi dio rečenice, a djeca trebaju smisliti logičan završetak kako bi rečenicu nastavili s „zato što“. Npr. „Na grani nije ostala ni jedna jabuka zato što...“. Ovom igrom djeca vježbaju dopunjavanje složenih rečenica s prijedlogom „zato što“ te razvijaju logično mišljenje. (Posokhova; 2010)
4. Potraga: Voditelj izabere jedno dijete koje izgovara rečenicu „Tražim prijatelja koji...“ te opisuje jedno dijete iz skupine. Može opisivati njegov izgled, šta voli, s kim se druži... Druga djeca pogađaju o kome je riječ. Ovom igrom dijete razvija povezani govor i vještinu zapažanja. (Posokhova; 2010)
5. Telefonski razgovor: Ova igra se provodi s djecom mlađe dobi tako da voditelj uzme jedan telefon (igračku) a dijete drugo i pretvaraju se da vode telefonski razgovor. Djeca mogu i međusobno voditi razgovore. Voditelj navodi dijete na razgovor postavljanjem pitanja i pokušava navesti dijete da ravnopravno sudjeluje u razgovoru. Cilj ove igre je razvoj dijaloškog govora. (Posokhova; 2010)

5.4. Jezične igre za djecu s artikulacijskim poremećajima

Ove vježbe pogodne su za rad s djecom u vrtičkoj grupi ali i s jednim djetetom individualno. Vježbe su kratke i prilagođene djetetovoj dobi kako bi im pomogli na zanimljiv i lak način.

5.4.1. Vježbe za sigmatizam

U ovom dijelu nalaze se pjesmice, brojalice i jezične igre autorice Ilone Posohove (2010 i 1999) za djecu s poremećajem sigmatizma:

1. Glas C: Udica i ribica

Vidi, vidi Ivicu,

kupio je udicu.

Kupio je udicu

da ulovi ribicu.

Ribo, ribo, ribice,

ti se čuvaj udice!

Plivaj, plivaj daleko!

Roni, roni duboko!

2. Glas S: Sedam Sati

So, so, to je soba.

Sa, sa, to je sat.

U sobi je stol,

na solu je sat.

Sad je sedam sati,

moramo ustati.

3. Glas Z: Kako biti zdrav

Voli zeko zelen,

voli zeko zob.

Voli zeko repu,

voli zeko bob.

Zeko šeta

cijeli dan,

pa je zdrav

i poletan!

4. Glas Š: Maca Maša

A-ši, a-ši,

maca Maša kiše.

A-ši, a-ši,

šapom nos briše.

A ti? A ti?

Kada tako kišeš,

A ti? A Ti?

Čime svoj nos brišeš?

5. Glas Ž: Žaba žuta

Žuta žaba Žuža

traži svoga muža.

Njen muž, žabac žuti,

Hoće da je ljuti-

sakrio se iza puža.

Gleda Žuža, vidi puža,

al' ne vidi muža.

6. Glas Đ: Đak Đuro

Đuro, đaće

Iz kreveta skaće.

Spremi torbu,

iz kuće izađe.

Kroz ulicu prođe,

sam u školu dođe.

I na vrijeme, prije osam,

u svoj razred uđe.

Bravo, Đuro!

Bravo, đaće!

7. Perimo zube: voditelj djeci kaže da se osmjehnu, pokažu zube, otvore usta i vrškom jezika „počiste“ zube sa strane, a zatim odozdo prema gore. Usne moraju biti nepokretne, vršak jezika kliže kod korijena, a ne po gornjem rubu zuba, jezik je širok. Ovom igrom djeca uvježbavaju držanje vrška jezika iza donjih zuba.

5.4.2. Vježbe za lombdacizam

U ovom dijelu nalaze se pjesme i brojalice za djecu s poteškoćom lambdacizma autorice Ilone Posohove (2010 i 1999):

1. Glas L: Lopta

Plače, plače Lana mala-

lopta je u vodu pala!

Ma ne plači više! Šuti!

Lopta neće potonuti,

moje veslo je dugačko,

loptu ću ti uhvatiti.

2. Glas LJ: Ljuljačka

Gore-dolje,

gore-dolje.

Ljuljamo se,

Drž se bolje!

3. Konjiću, potrći!: Voditelj kažu djeci da se nasmiju, lagano otvore usta i cokću vrškom jezika. Tempo je prvo polagan, a zatim brži, u pokretu je samo jezik, donja vilica miruje. Potrebno je paziti da vršak jezika ne uvuče prema unutra, odnosno da se čuje coktanje, a ne šljapanje. Cilj ove vježbe je jačati mišiće jezika i pokret prema gore.

5.4.3. Vježbe za rotacizam

Ovdje se nalaze pjesma i vježba za djecu s poteškoćom rotacizma Ilone Posohove (2010 i 1999).

1. Glas R: Medo trubi

Medo trubi:

tra-ta ra-ta!

Tra-ta ra-ta!

Gori vatra!

Brzo vode!

Vatru gasi!

Mojem Gari

kuću spasi!

2. Obojimo kućicu: Voditelj govore djeci da se nasmiju, otvore usta i „poglade“ vrškom jezika tvrdo nepce pokretima naprijed-nazad. U pokretu je samo jezik, treba paziti da je jezik ne izlazi iz usta. Ovom vježbom uvježbava se podizanje jezika prema gore i njegovu pokretljivost.

6. ZAKLJUČAK

Govor je osnova komunikacije među ljudima. Govorom izražavamo svoje potrebe i želje, emocije, mišljenja i stavove o svijetu koji nas okružuje. Savladavanjem govorno jezičnih barijera dijete u punom smislu riječi ulazi u svijet komunikacije i kroz upoznavanje govorno-jezičnih normi započinje njegova socijalizacija. Isto tako kroz iskazana obilježja razvoja komunikacijskih sposobnosti dobijemo informacije o ukupnom mentalnom razvoju profilu djeteta. Svako četvrto dijete ima poteškoća u razvoju komunikacijskih sposobnosti. Istraživanja pokazuju da njihov broj raste. Razlog za to treba tražiti u činjenici da roditelji zbog tempa života sve manje vremena provode sa djecom, da je nužna komunikacija roditelj-dijete na taj način poremećena i da su djeca sve više prepuštena televizorima i drugim sličnim audio-vizualnim doživljajima. Govorno-jezični razvoj treba poticati od najranije dobi djeteta. Zadatak je to roditelja i predškolskih ustanova. Sa djetetom treba komunicirati, pružiti mu potreban uzor i matricu prema kojoj će ući u svijet zvukova i riječi... Treba mu pjevati kako bi se upoznao sa različitim ritmovima zvukova i čitati bajke i priče kako se stvorila potpuna slika govora i doživljaja i veza riječi sa cjelinom poruke. Igra je za svako dijete životno okruženje u kome se najbolje osjeća, najbolje snalazi i najlakše i najbrže uči. Zato se razvoj komunikacijskih sposobnosti može najjednostavnije poticati kroz igru. Ako bi tražili definiciju za jezične igre mogli bi reći da su to sve one igre kojima je izražajno sredstvo jezik u svim svojim pojavnostima. (Peti-Stantić, Velički 2008). Takvim igrama može se poticati govorno izražavanje, slušna osviještenost, bogaćenje rječnika kao i govorno izražavanje. Isto tako kroz igru se može utjecati na „ispravljanje“ artikulacijskih poremećaja koji su se javili u djetetovom razvoju. Dijete je pro-socijalno biće i njegov razvoj se temelji na komunikaciji s okruženjem. Jezik i govor osnovni su elementi komunikacije i nužno je poticati njihov razvoj da bi uslijedio opći intelektualno-emocionalni razvoj i socijalizacija djeteta.

7. LITERATURA

- 1) Andrešić, A., Benc Štuka, N. (2010) *Kako dijete govori?: razvoj govora i jezika, najčešći poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi: priručnik za roditelje, odgojitelje, pedijatre i sve koji prate razvoj djece*. Buševac: Planet Zoe
- 2) Apel, K., Masterson, J. J. (2004). *Jezik i govor od rođenja do šeste godine – od glasanja i prvih riječi do početne pismenosti – potpuni vodič za roditelje i odgojitelje*. Zagreb: Ostvarenje
- 3) Bakota k., Fulčić A. (2016) *Vrtuljak igara: verbalne edukacijske igre za poticanje kognitivnog i govorno jezičnog razvoja djece od 6. do 13. godine*. Zagreb: Školska knjiga
- 4) Čudina, M. (2004). *Kad kraljevna piše kraljeviću: psihološki temelji učenja čitanja i pisanja: priručnik za učitelje*. Zagreb: Pučko otvoreno učilište Korak po korak
- 5) Čudina, M. (2003). *Igrom do čitanja: igre i aktivnosti za razvijanje vještina čitanja*. Zagreb: Školska knjiga
- 6) Dienstmann, R. (2015). *Igre za motoričko učenje*. Zagreb: Gopal
- 7) Herljević I., Posokhova I. (2002). *Govor, ritam, pokret*. Zagreb: Ostvarenje
- 8) Klarin, M. (2017). *Psihologija dječje igre*. Zadar: Sveučilište u Zadru
- 9) Kraljević Kuvać, J.(ur.). (2015). *Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- 10) Lanido N, Pietra G. (2005) *Naše dijete, videoigre, Internet i televizija (Što učiniti ako ga hipnotiziraju?)*. Rijeka: studio TIM
- 11) Likierman, H., Muter V., (2007). *Pripremite dijete za školu*. Buševac: Ostvarenje d.o.o.
- 12) Ljubešić, M. (1997). *Jezične teškoće školske djece: oblici, uzroci, posljedice, otklanjanje*. Zagreb: Školske novine
- 13) Pašić, M. (2007) *99 načina kako odvući dijete od televizije*. Rijeka: Dušević & Kršovnik d.o.o.

- 14) Pavličić Dokoza, K., Hercigonja Salamoni, D. (2007) *Moje dijete muca- kako mu pomoći?*. Zagreb: SUVAG
- 15) Peti-Stantić, A., Velički V. (2008). *Jezične igre za velike i male*. Zagreb: Alfa
- 16) Peteh, M. (2018). *Radost igre i stvaranja*. Zagreb: Novi redak j.d.o.o.
- 17) Posokhova, I. (1999). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece: priručnik za roditelje*. Zagreb: Ostvarenje
- 18) Posokhova, I. (2010). *Vesela škola s logopedom*. Zagreb: Planet Zoe d.o.o.
- 19) Rade, R. (2003). *Poticanje ranog govorno-jezičnog razvoja*. Zagreb: FoMa
- 20) Stančić, V., Ljubešić M. (1994). *Jezik, govor, spoznaja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- 21) Škarić, I. (1987). *Govorne poteškoće i njihovo uklanjanje*. Zagreb: Mladost
- 22) Vasta, R. (2005). *Dječja psihologija: moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap

Mrežne stranice:

- 23) *Hrvatska Udruga za ranu intervenciju u djetinjstvu*, <http://www.ranaintervencija.org> .
Pristupljeno 12. srpnja 2018.
- 24) *Hrvatska enciklopedija* <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?> . Pristupljeno 27. kolovoza 2018.
- 25) *Dječji centar LOGOS* <http://www.centar-logos.hr/jezik-i-govor-u-cemu-je-razlika/>.
Pristupljeno 30. kolovoza 2018.
- 26) *Hrvatska udruga za disleksiju* <http://hud.hr/simptomi-u-predskolske-djece/> .
Pristupljeno 7. rujna 2018.